

ŞEMSİ PAŞA’NIN MANZUM VE MUHTASAR VİKÂYETÜ’R-RİVÂYE TERCÜMESİ

SHEMSİ PASHA’S VERSE TRANSLATION WORK OF VİKÂYE

Doç. Dr. Muhittin ELİAÇIK

Kırıkkale Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi

ÖZET

İslam dünyasında dinî eserlerin manzum biçimde kaleme alınması çok önem verilen bir husus olmuştur. Osmanlı Devleti'nin en parlak günlerini yaşadığı Kanuni, II.Selim ve III.Murat devirlerinde beylerbeylik ve musahiplik yapmış olan Şemsi Paşa'nın, Burhânüşşerîa Mahmud'un *Vikâyetü'r-rivâye* adlı fikhî eserinden yaptığı manzum ve muhtasar tercümede bu önemin bir göstergesidir. *Vikâyetü'r-rivâye*'den okuyucu için en gerekli görülen yedi bölümün seçilip mesnevi nazım şekliyle serbest biçimde tercüme edilmesiyle oluşturulmuş 450 beyitlik bu eserde o döneme ve Şemsi Paşa'ya ait bilgiler de bulunmaktadır. Kendisini, dedeleri Kızıl Ahmed İsfandiyaroğulları Beyliği'nin son beyi olarak görmüş ve Şemsi mahlasıyla yazdığı şiirleri bir divanda toplanmış olan Şemsi Paşa Arapça fikhî eserleri çok okuyan, tercüme ve şerhler yazabilen bir devlet adamıdır. Bu manzum tercümenin başında, Şeyhülislam Ebussuûd Efendi'nin de imzasını taşıyan 50 beyitlik bir silsilename bulunmakta ve burada Şemsi Paşa'nın soyunun Halid bin Velid'e dayandığı iddia edilmektedir. Şeyhülislam Ebussuûd Efendi bu manzum tercüme üzerinde birtakım tenkit ve tashihler yapmıştır.

Anahtar Kelimeler: Fıkıh, nazm, tercüme, Şemsi Paşa, Vikâyetü'r-rivâye, Burhânüşşerîa.

ABSTRACT

The religious works to are written in verse format has become a very important issue in the world of Islam. The verse and concise translation work of Shemsi Pasha that made higher duties in the periods of Kanuni, Selim II, Murat III, which was translated by selecting some sections from Burhânüşşerîa Mahmud's *Vikâyetü'r-rivâye*, is an indication of this importance. In this verse translation were selected the most necessary seven sections from *Vikâyetü'r-rivâye* and as those sections mesnevi versify, 450 couplet is translated into free-form. In this translation work is possible to obtain the information about Shemsi Pasha and that period. Shemsi Pasha write poems with Şemsi nickname and collected his poems in a divan. He see itself as seignior latest of the Seignior of Red Ahmed İsfandiyarsons. Shemsi Pasha is a statesman that readers of many arabic religious works, them able to translate it into Turkish and can explain them. There are a 50 couplet an silsilename on the first page of this work and this silsilename Shemsi Pasha's progeny claim is based to Halid bin Velid. SheikhuIslam Ebussuud Lord has made some criticism on this verse translation and correction.

Key words: Canon law, in verse, translation, Shemsi Pasha, Vikâyetü'r-rivâye, Burhânüşşerîa

GİRİŞ

İslâm dünyasında hicrî 2-3.yüzyılda dinî ilimlerin tedvin ve tasnifinde epey bir mesafe alınmış ve müteakip yüzyıllarda, oluşan zengin literatürün talim, tefhim ve tedrisinde birtakım pratiklere başvurulmuştur. Bu pratikler içinde birer kolaylaştırma biçimi olan muhtasar, telhis, talikat, şerh ve haşiye gibi metotlar yer aldığı gibi, bir ezberleme ve akılda tutma biçimi olan manzum format da yer almıştır. Bilindiği üzere

Kur'an-ı Kerim, Hz. Muhammed(a.s.)'in vefatından sonra Hz. Ebû Bekir tarafından tedvîn ettirilip Hz. Osman tarafından da tek bir mushafta toplanmış, daha sonra hadis tedvîni başlayıp hicrî II. asırdan itibaren hadis kitapları yazılmış, III. yüzyılda da kütüb-i sitte ortaya konulmuştur. Müteakiben Ebû Hanîfe (ö. 767), İmam Şâfiî (ö.819), Ahmed bin Hanbel (ö.855) vs. alimlerin ve öğrencilerinin eserleriyle fıkıh ilmi tedvin edilmiştir. Hanefî mezhebinin müessisi Ebû Hanîfe (ö. 767)'nin öğrencilerinden İmam Muhammed (ö. 805) bu mezhebin görüşlerini *Zâhiru'r-rivâye* adı verilen altı kitapta toplamıştır. Bu kitaplar el-Mervezî (ö.945) tarafından *el-Kâfi* adıyla kısaltılmış, bu eser de es-Serahsî (ö.1097) tarafından *el-Mebsût* adıyla şerhedilmiştir. Daha sonraki yıllarda Kudûrî'nin *el-Muhtasar*'ıyla İmam Muhammed'in *el-Câmiu's-sağîr*'i Ebû Bekir el-Merginânî tarafından *el-Bidâye* adıyla özetlenmiştir. Bu eser ise altıncı devir fakihlerinden Burhanuşşerîa tarafından *el-Vikâye* adıyla tekrar kısaltılarak bir kanun metni haline getirilmiş, torunu Sadruşşerîa da bu metni *en-Nikâye* adıyla daha da kısaltmıştır. İşte bu geniş akademik platformda, oluşan zengin literatürün talim ve tedrisi için geliştirilen pratikler arasında manzum halde kaleme alma biçimi gerek şekil, gerekse muhtevaca dikkati çeken bir yöntem olarak yerini almıştır. İslam dünyasında erken dönemlerden itibaren tefsir, hadis, fıkıh, akaid vs. konularda manzum formatta birçok eser kaleme alınmıştır. Çabuk benimsenmiş olan bu format gittikçe yaygınlaşıp bir gelenek haline gelmiş ve manzum dinî eserler şeklinde bir kategori oluşturacak kadar ciddi bir sayıya ulaşmıştır. Hem genel olarak İslam dünyasında, hem de özel olarak Selçuklu-Osmanlı sahalarında bu formatın yaygınlığı her hâlükârda devam etmiştir. Dinî konuların manzum olarak yazılma sebeplerini “nâzımın şâir oluşu veya bu sahada eser verme arzusu, tercüme eserlerde aslının da manzum oluşu, talimî konularda manzum yazma geleneğinin mevcûdiyeti, nazire yazma geleneği, kolay okuma ve ezberleme şeklinde” sıralamak mümkündür (Çelebioğlu, 1998:350). Önceleri sırf ezberleme ve akılda tutma metodu olarak daha ziyade fıkıh ve akaid konularında kullanılan bu format, daha sonra bilhassa Selçuklu-Osmanlı sahasında dinî-şer'î ve dinî-tasavvufî olarak iki geniş çerçevede içerisinde, edebî sanatların da kısmen yer aldığı ayet ve hadis çevirisi, tefsir, fıkıh, kelâm, akâid, kırâat, ilmihal, mevlid, siyer, şemâil, hilye, mirâciye, esmâ-i hüsnâ, kırk, yüz ve bin hadis, tasavvuf, mucize, kerâmet, tabâkat, kısas-ı enbiyâ, menâkıb-ı evliyâ, mersiye, maktel, terceme-i kaside-i bürde ve bür'e, nasihatnâme gibi birçok edebî tür ve şeklin oluşmasını ve zengin bir dinî edebiyatın ortaya çıkmasını sağlamıştır (Levend, 1972:35-80). İslam dünyasında takriben hicrî 3-4.yüzyıldan sonra görülen manzum formatın bazı olumsuz yönleri de yok değildir. Manzum anlatımda vezin ve kafiye ile bir sınırlandırmanın bulunması meselenin istenildiği gibi rahat anlatılamamasına ve çok özet ifadelerle takdim-tehirlere yer verilmek zorunda kalınmasına sebep olabilmekte, bu da konuların yanlış anlaşılmasına yol açabilmektedir. Bu sebeple, manzum formatta yazılmış dinî eserlerin, Ferâiz-i Sirâciyye örneğinde de olduğu gibi genellikle şerh, haşiye ve manzum tercümeyle açıklandığı görülmektedir. Her ne kadar bu eser için yazılan tercüme ve şerhlerde aynı vezin ve kafiyede bir eser ortaya konulmak istenilmişse de, asıl hedef daima onu açıklamak olmuştur. Bu durum, dinî eserlerin nazmen yazılmasındaki asıl hedefin, daha açık ve kolay anlatmaktan ziyade, ezberleme ve hatırdâ tutma olduğunu göstermektedir. İslâm ilimlerinin pratik bir yolla okuyucuya aktarılacak istenmesi teknik konularla ıstılahî ayrıntıların mümkün olduğunca ayıklanmasına ve özetlemeye dayalı bir yöntemle başvurulmasına sebep olmuştur. Böyle pratik eserlerin isimlerinde genellikle *hediyye*, *hidâye*, *tuhfe*, *yâdigâr* gibi sıfatların bulunması ve sebep-i telif bölümlerinde halktan hayır dua alınmak ve bir ahiret azığı hazırlanmak istenildiğinin belirtilmesi, yapılan işin mühim bir hizmet olarak görüldüğüne de işaret etmektedir. Söz ve mana sanatlarına fazla yer verilmeyen bu eserlerde konular fazla ayrıntıya girilmeden nazmen özetlenmiş ve böylece okuyucunun

yanından hiç ayırmadığı ve eğlenerek okuyup ezberlediği el kitapları olmuşlardır. Hacimli dinî eserlerin kullanım kolaylığı için yeniden düzenlenmesine ve bunların da okuyucu için nazmedilmesine verilebilecek en iyi örnek, Hanefî fakihî İmam Merginanî'nin *el-Bidâye* adlı kendi fikhî eserine yazdığı *el-Hidâye* adlı haşiye, ona Burhanüşşerîa tarafından ihtisâren yazılan *Vikâye* ve *Vikâye*'ye de halk için çeşitli defalar yazılan manzum tercüme veya şerhlerdir. Şemsi Paşa'nın manzum tercümesi de bunlardan birisidir. Asıl konumuza geçmeden, İslam dünyasında manzum formatta kaleme alınmış dinî eserlere bir göz atmak istiyoruz.

İslâm dünyasında dinî eserlerin manzum halde yazılması geleneği içinde çeşitli edebî tür ve şekillerde birçok eser ortaya konulmuştur. Başlangıcı sade bir amaca dayanan bu metot daha sonra yukarıda belirtilen konularda birçok edebî eserin yazılmasına zemin hazırlamıştır. Çeşitli dönemlerde genel olarak İslam dünyasında, özel olarak da Selçuklu-Osmanlı sahasında manzum halde yazılmış dinî-edebî eserlerden bazılarını şu şekilde zikretmek mümkündür:

Sarf-nahiv üstadı İbni Hâcib Osman bin Ömer (ö.1174) tarafından yazılan *el-Kâfiye* Muhammed Bahşî (ö.1687) tarafından *eş-Şâfiye fî-nazmi'l-Kâfiye* adıyla nazmedilmiştir. İbni Mâlik Muhammed bin Abdullah (ö.1273) nahve dair bin beyitlik *Elfiyye* ve üç bin beyitlik *el-Kâfiyetü's-Şâfiye*'yi yazmıştır. İbni Arabşah (ö.1451) meânî ve beyân ilimlerinde iki bin beyitlik *Mir'âtü'l-âdâb*'i yazmıştır. Şemseddin Ukaylî (ö.1259) çok okuttuğu *Câmiu's-sagîr*'i sonunda manzum haline getirmiştir. Devletoğlu Yusuf (ö.1250) *Vikâyetü'r-rivâye*'yi 6960 beyit olarak Türkçe'ye çevirmiştir. Divrikli Fahreddin Muhammed Efendi'nin (ö.1323) bir nahiv manzumesi vardır. İbrahim İbni Süleyman Radyüddin (ö.1380) fıkıh üzerine bir manzume yazmıştır. Karahisarlı Hattab Haydar İbni Ebilkâsım (ö.1414) *Şerh-i Manzûme-i Neseî*'yi yazmıştır. Medrese kitaplarına yazdığı şerh ve hâşiyelerle tanınan Amasyalı Dede Cengî Efendi (ö.1567) fıkıhtan *Vehbâniyye* adlı bir manzume yazmıştır. Sirozlu Hüseyin (ö.1591) manzum Cezerî Şerhi olan *Dürr-i Mekkûn*'u yazmıştır. Nahiv sahasında *Kâfiye* ve *Elfiyye* kitaplarına birçok manzum şerh ve hâşiye yazılmıştır. Germiyanlı Hüsâmzâde İbrahim Efendi (ö.1607) *Fıkh-ı Ekber* ve *Şâfiye*'yi, Abdülkadir Feyyûmî (ö.1613) beyan üzerine *Ferâidü'l-Belâga*'yı, Hıbrî Ali Efendi (ö.1669) Türkçe bir akâid olarak *Zuhru'l-Masîr*'i, İshak Hocası Ahmed Efendi (ö.1708) *Akâid*'i, Ayn-ı Ekber Muhammed Efendi (ö.1722) Türkçe *Şemâil-i Şerîf*'i, Abdürrahim Efendi akâid, ferâiz, tecvîd ve nahiv konularını, Abdürrahim Efendi (ö.1885) *Kasîde-i Nûniyye*, *Kasîde-i Tâiyye* ve *Şerh-i Şâfiye*'yi, Elbistanlı Hayatî Ahmed Efendi de *Kasîde-i Nûniyye*'yi nazmetmiştir. Endülüslü Kasım-ı Şâtibî (ö.1194)'nin *Kasîde-i Lâmiyye*, *Hırzû'l-emânî* ve *Vechü't-tehânî* adlı manzum eserleri yıllarca medreselerde ezberlenmiştir. Kıraat alimi İbnü'l-Cezerî (öl.1429)'nin *Kitabü'n-neşr fî'l-kirâati'l-aşr* adlı eseri manzum hale getirilmiştir. Hızır Bey Çelebi'nin (ö.1458) *Kasîde-i Nûniyye* (Cevâhiru'l-akâid)'si ezberlenmiş ve birçok hâşiye ve şerhleri yazılmıştır. Sirâceddin Ali Ūşî (ö.1180)'nin ehl-i sünnet akidesi üzerine yazdığı *Emâlî Kasidesi* de şerhedilen ve ezberlenen eserlerdendir. Hadis sahasında İbni Ferah manzumesi medreselerde okutulan mühim kaynaklardandı (Ergün 1996:2). Akâid ve ilmihal üzerine yazılmış manzum eserlere Rızâî İshak bin Hasan Tôkâdî (ö. 1688)'nin *Nazmu'l-ulûm* ve *Nazmu'l-leâlî*, Kadızâde Mehmed Efendi (ö. 1759)'nin *Nazmu'l-akâid* ve Şemsi Paşa'nın da *İtikâdnâme* adlı eserlerini ekleyebiliriz. Ayrıca, fıkıhın ana konularından olan *ferâiz* ilminde de birçok manzum eser yazılmış ve bunlar genellikle Secâvendî (ö.1200)'nin *el-Ferâizü's-Sirâciyye* ve Şafîî fakihî İbnü'l-Mütefennine'nin *el-Ferâizü'r-Rahbiyye* adlı eserlerine dayanmışlardır. Bu sahada büyük kısmı *Ferâiz-i Sirâciyye*'ye dayalı olarak Abdülmuhsin Kayserî (ö.1354)'nin *Manzûmetü'l-Ferâiz*'i (Arapça), Muhammed bin Mes'ûd el-Kayserî (ö.1354) 'nin

Nazmü's-Sirâciyye'si (Arapça), Abdurrahman Câmî (ö.1492)'nin *Manzûme-i Ferâiz-i Sirâciyye'si* (Farsça), Dursunzâde Abdullah Feyzî (ö.1610)'nin *Manzûme-i Sirâciyye'si* (Türkçe), Abdülmelik bin Abdülvehhab el-Fettenî'nin *Hulâsatü'l-Ferâiz'i* (Arapça), Muvakkıt'ın *el-Levâmiü'z-Ziyâiyye fî-nazmi's-Sirâciyye'si* (Arapça), Mollacızkâde Mehmed Râif'in *Manzûme-i Ferâiz-i Sirâciyye'si* (Türkçe), Hâcibzâde Muhammed bin Mustafa el-İstanbulî'nin *Ferâiz-i Vâfiyye'si* (Türkçe), Filibeli Ahmed Hulusi Efendi'nin *Sirâciyye Tercümesi* (Türkçe), Hasan bin Nasûh el-Bosnevî'nin *Tercümetü'l-Ferâizi's-Sirâciyye'si* (Türkçe), Ebû Bekir Sıdkı Hafız'ın *Sirâciyye Tercümesi* (Türkçe), Denizlili Koralizade Esad Efendi'nin de *Mir'ât-ı Ferâiz'i* (Türkçe) dikkati çeken eserlerdendir.

Yukarıdaki eserlere, dinî çerçeveye giren dil ve edebiyatla ilgili eserleri de dahil edebiliriz. İmam Busayrî (ö.1295)'nin *Kaside-i Bürde'si* ezberlenen ve nazmen çevrilen eserlerden olmuştur. Arapça ve Farsça lügatler de manzum olarak yazılmış olup, Fatih devri alimi Muhammed İbni Velî manzum lügatini, Kanunî devri âlimlerinden Abdülcélil İbni Yusuf *Sekr-i Sâfi ve Seb'atü Ebhur'u*, Muhammet Ali Dede *Gevher-i Manzûm'u*, Abdürrahim Efendi *Lügat-ı Arabiyye'yi*, Sünbülzâde Vehbi (ö.1809) de Farsça öğretmek için *Tuhfe-i Vehbi'yi*, Arapça öğretmek için de *Nuhbe-i Vehbi'yi* manzum biçimde yazmıştır.

Nazmen kaleme alınan dinî eserler arasında fikhî eserlerin, bunlar arasında da Hanefî mezhebi literatüründeki eserlerin mühim bir yeri bulunduğundan, burada Hanefî mezhebi literatürüne ve bu literatürde Vikâye'nin yerine de kısaca değinmemiz yerinde olacaktır.

Numan bin Sabit Ebu Hanife (699-767) ve öğrencilerinin ictihadlarına dayanan Hanefî mezhebi literatüründe İmâm-ı A'zam ve öğrencilerinin tevâtür yolla gelen görüşleri *zâhirü'r-rivâye*, âhad yolla gelen rivayetleri de *nâdirü'r-rivâye* diye anılmıştır. Fıkıh metodolojisinde alimler “*mutlak müctehid, mezhepte müctehid, meselede müctehid, ashâb-ı tahrîc, ashâb-ı tercih, ashâb-ı temyîz ve ashâb-ı taklid* diye yedi tabakaya ayrılmıştır. Hanefî mezhebi literatüründe Tahavî (ö.933)'nin *el-Muhtasar'ı*, Mervezî (ö.945)'nin *el-Kâfi'si*, Serahsî (ö.1090)'nin *el-Mebsût'u*, Kudûrî (ö.1037)'nin *el-Muhtasar'ı* gibi, 3-6. tabakadaki alimlerin eserleri, en meşhur, muteber ve el kitabı mahiyeti kazanan eserler olmuş, Kudûrî'nin *el-Muhtasar'ı* binlerce fikhî meselenin kısa ve öz olarak ifade edildiği temel bir eser olup yıllarca medreselerde ders kitabı olarak okutulmuş, otuza yakın şerhi yazılmış, bunların da en meşhuru Burhaneddin el-Merginânî (ö.1197)'nin *el-Hidâye'si* olmuştur. Bu eser de Hanefî uleması arasında en çok rağbet gören eserlerden olup altmış civarında şerh ve haşiyesi yazılmıştır. Ayrıca, Hanefî uleması arasında eserleri *mütûn-ı erbaa* diye meşhur olmuş dört alim bulunup, bunlar da *el-Muhtâr'ı* ile Mavsilî (ö.1284), *Mecmau'l-Bahreyn'i* ile İbnussââtî (ö.1295), *Kenzu'd-Dekâik'ı* ile en-Nesefî (ö.1310) ve *Vikâyetü'r-rivâye'si* ile de Burhânüşşerîa Mahmud (1274)'dur (Özel, 1997:21-22).

Burhaneddin el-Merginânî'nin, İmam Muhammed'in *el-Câmiu's-Sagîr* ve Kudûrî'nin *el-Muhtasar'*ındaki meseleleri toplayarak yazdığı *Bidâyetü'l-Mübtedî* adlı kendi eserine yazdığı hâşiye olan *el-Hidâye* ve şerhleri, asırlarca Osmanlı medreselerinde temel ders kitabı olarak okutulmuş, İngilizce ve Rusçaya da çevrilmiştir. Eserde *Câmiu's-Sagîr*'deki tertip esas alınmakla birlikte bölüm sayısı onda 40 iken *el-Hidâye*'de 56'ya çıkmıştır (Kallek, 1998:471,473). *el-Hidâye*'nin metni olan *Bidâyetü'l-Mübtedî*, Ebû Bekir bin Ali el-Hâmilî tarafından *en-Nazmu'l-mensûr* adıyla manzum hale getirilmiş, Ebû Bekir Haddâd da bu manzumeyi *Sirâcü'z-zalâm ve bedrû't-tamâm* adıyla şerhetmiştir. Burhânüşşerîa Mahmud (ö.1274) ise torunu Sadrüşşerîa için *el-Hidâye*'den seçtiği bölümlerle *Vikâyetü'r-rivâye fî-mesâili'l-Hidâye* adlı eserini yazmış,

torun da bu kitabı *Nikâye* adıyla muhtasaren yazmıştır. *Vikâyetu'r-rivâye* yukarıda geçtiği üzere, Hanefî mezhebinde ulema zincirinin altıncı tabakasındaki temyiz ashabının eserleri olan *mütûn-ı erbaa* arasında yer alır. Şemsi Paşa'nın manzum tercümesi, bu eserin Anadolu sahasındaki tercümelerinden birisi olup, bu sahada Balıkesirli Devletoğlu Yusuf'un da 1424'de yazdığı 6960 beyitlik bir tercümesi vardır (Demir 1999, Aktan 2002, Altunkaynak 1992). Kütüphanelerde birçok nüshası bulunan bu eserin daha birçok haşiye, şerh veya tercümesi olup bunlardan birisi de Şemsi Paşa'nın çağdaşı Kurd Muhammed Efendi (ö.1587)'nin mensur tercümesidir. İbni Melek (ö.1398) ve oğlu İbni Melekzade'nin şerhleri, Yakup Paşa ve Ahi Çelebi'nin haşiyeleri ve Kemalpaşazâde'nin izahı da dikkat çeken eserlerdir.

Şemsi Paşa

Şemsi Ahmed Paşa (ö.1580) İsfendiyaroğlu beyi Kızıl Ahmedli'nin torunu, Sultan Selim Han zamanında yıldızı parlayan ve Erzurum ve Sivas eyaletlerine bir arada mutasarrıf olan Mirza Paşa'nın da oğludur. Enderun'da yetişmiş, avcıbaşı, bölük ağası, müteferrika ve sipahiler ağası olmuştur. Sultan Süleyman devrinde sipahiler ağasıyken 1550'de bir anda Şam beylerbeyi olmuş, 1553 İran seferine katılıp yararlı hizmetleriyle sultanın gözüne girmiş, 1554'de önce Anadolu, sonra Rumeli beylerbeyi olup bu sıfatla kendi kuvvetlerinin başında Zigetvar seferine katılmıştır. Sultan II. Selim tahta çıkınca ona Lala Mustafa Paşa'dan daha yakın olmuş, Sultan III. Murad devrinde de emekli olarak Bolu'da otururken üçüncü kez musahipliğe getirilmiştir. Lala Mustafa Paşa 1580'de vezir-i azamlığa getirilip ondan üste çıkınca, “ben Şam beylerbeyi iken o benim altımda Safed sancağı beyi idi” diyerek mansıbını bırakıp emekli olmuş, aynı yıl da vefat etmiştir. Bazılarına göre zararı ve faydası olmayan bir gruba dahil olsa da, kendisinin itirafına göre, zarar veren ama, faydası görülmeyen birisidir; hatta zarar vermek istediğini, yılanın sokmak istediği kişiyi güneşten gölgeye iletmekten sokması gibi helak edeceğini bizzat kendisi söylemiştir. Büyük kişileri hikaye ve fıkralarıyla eğlendiren laübali bir kişilikle tanınmıştır.¹ Üç padişaha musahip olan Şemsi Paşa'nın marazlı ve garazlı görüşler taşıdığı, o dönemdeki bozukluklarda mühim bir sorumluluğu bulunduğu, dilekçe toplattırma ve şerhler cesaret verme gailisini çıkararak, iyi geçinemediği vezir-i azam Mehmed Paşa'yı Sultan III. Murad'a kovulayıp aleyhinde dilekçeler toplattığı, padişahın buna rağbet etmemesine rağmen şerhlerin bu yüzden yüz bulup herkesin düşmanı hakkında bir mektupla iftiralar düzmeye başladığı, reayanın da küçük bahanelerle hakimlerinden şikayet ettiği belirtilmiştir.² Üsküdar sahilinde III.Murad'a hediye ettiği kendi adını taşıyan bir kasır ve külliye yaptırmıştır. Bugün bu külliye geride sadece Kuşkonmaz Camii adıyla bilinen cami kısmı kalmıştır. Sokollu Mehmed Paşa'ya düşmanca tutum takınmış, devşirme usulünün bozulmasından sorumlu tutulmuş, Osmanlı Devleti'ne rüşveti ilk bulaştırmasıyla ünlenmiş ve üstelik bu işi atalarının öcünü almak için yaptığını belirtmiştir.³ Renkli bir kişiliğe sahip olup iyi bir

¹ Peçevi tarihi, bk. 24b, Milli Kütüphane 06 Mil Yz B 565/1.

² Peçevi tarihi, bk. 19a, 22a.

³ Bu konuda Peçevi tarihinde ayrıntılı bilgi verilmektedir. Bu eserde, rüşveti Osmanlı'ya Şemsi Paşa'nın bulaştırdığı ve musahibi olduğu padişaha şeytanca hulul ederek rüşveti kabul ettirdiği belirtilmiştir. Bu esere göre Şemsi Paşa, III.Murad'a musahip olunca dünyayı ıslaha kapılıp padişahla da aşırı bir maddiyat düşkünlüğü bulunduğunu görünce vezir-i azam Mehmed Paşa'yı kastederek “filan beylerbeyiden otuz bin altın rüşvet aldı, filandan yirmi bin dinar alıp mansıbını pekiştirdi, öyleyse bütün memlekette yüksek mansıplar ve bunca alışveriş işindeki makamlar sizinken neden veziriniz kırk elliser bin altın alıp mansıplar versin de size ondan bir zerre kalmasın” diyerek şeytani fikirlerle rüşveti benimsetmeye çalışmış ve “hiç padişahların rüşvet alması caiz midir; turalım caiz olsun, elden ele rüşvet almalarıyla devletleri uzun sürmez; öyleyse siz de bizzat almazsınız; vasıtayla alınınca hiç kimse rüşvet aldığınızı bilmez; valideniz var, kapı ağanız var, bu kulunuz da emre hazırdır; o halde almanıza bir mani var mıdır” diyerek padişahı saptırıp

şair olarak tanınmış, *Şehnâme-i Sultan Murad, Dîvân, Cevâhirü'l-kelîmât, Manzum Vikâye Tercümesi, İtikadnâme ve Tercüme-i Şurût-ı Salât* adlı eserleri yazmıştır. Oğulları da babaları gibi çeşitli devlet hizmetinde görev yapmıştır (Sami, 1306:2873; Derin, 1978). Şemsi Paşa, tanıttığımız eserinin başında yer alan 50 beyitlik silsilenâmesinde soyunun Hâlid bin Velîd'e dayandığını söylemektedir. Bu silsilenâme mealen şöyledir: “*Ey Şemsi, dünyada yegane olsam buna şaşılır mı, çünkü benim yüce ceddim Hâlid ibn-i Velîd'dir. Hâlid'in oğlu şehit şah Nureddin, dünyada biricikti. Nureddin'in oğlu Şemseddin idi. O serverin oğlu, Ya'kûbdu. Sonra Ya'kûb'un oğlu Ali oldu, ondan da Bâyezîd-i Velî olmuştur. Ey dost, onun oğlu Kastamonu'da yerleşmiş olan İsfendiyâr'dı. İsfendiyârın oğlu İbrâhîm olup ona da yüce Kerîm, Kızıl Ahmed adlı bir oğul vermişti ve o da dünyada muradını almıştı. Ahmed'in oğlu benim babamdır ve benim hünerim onlardan başkadır. Onun temiz adı Muhammed-i Mirzâ olup cennet içinde şehitlerin reisidir. Baba silsileyle Hâlid'e çıktı, anne ise Osmanoğlu'na müntesipdir. Biz, devran sona erinceye dek Osmanoğlu'nun bendesiyiz. Biz, halk arasında başı yüksek iki şerefli oğuluz. Benim adım Ahmed'dir ama, Şemsi de denilse şaşılmaz. Biraderimin adı Mustafa'dır. Devlet, Şah Süleyman'a erişince bu fakire çok iyilik etti. Sultan Selim'den himmetle ansızın başıma devlet geldi. Şah Süleyman'a ısrar etti ve bana Şâm'ı alıverdi, orada yıllarca hizmet ettim. Sonra memuriyetimi Rûm'a çevirdiler ve doğruluğumu orada ikmal ettim. Orada sultanın inayetiyle Anadolu'yu verdiler. Yükseklik makamında yerimi bulup Rûmeli beylerbeyi oldum. Birçok kovulmuş, hasta ve düşkün cevabımla düzeliş iyileştiler. Hakk'ın işlerini yürütmeyi istedim ve birçok savaş yaptım. Orada askerin başı olup Zigetvar'ı birlikte fethettim. Bu hal ile yaşarken padişah ansızın cennet bağının yolunu tuttu. Dünyanın şahı gelip tahta geçti de kaygılı gönüller şenlendi. Ben kulu gördüler ki pîr olup ömrünün gülü hazanla solmuş. Bize saygı gösterip ihsan ettiler de pîr yerine taze genç geldi. Sultan Selim Han'a dua et, çünkü padişahı övmek farzdır.*”⁴

Manzum ve Muhtasar Vikâye Tercümesi

Şemsi Paşa, Burhânüşşerîa Mahmud'un *Vikâyetü'r-rivâye* adlı fikhî eserinden büyük ihtimalle okuyucuyu en çok ilgilendirdiğini düşündüğü yedi bölümü seçip 450 beyit halinde *feilâtün mefâilün feilün* vezniyle ve mesnevi nazım şekliyle serbest biçimde tercüme etmiştir. 450 beyitlik eserin giriş ve 5 beyitlik hatimesiyle birlikte

---

validesi eliyle kırk bin altın rüşvet alınmasına sebep olmuştur. Bunu gerçekleştirip saraydan evine büyük bir sevinçle gelmiş ve Koçi adlı kahyasına bu durumu anlatıp “elhamdülillah, Osmanlı'dan Kızıl Ahmedli'nin öcünü aldım” diyerek şükretmiştir. Hatta orada hazır bulunan müellif (Âli) de ona nasıl bir oç aldığını sormuş ve o da “padişahı rüşvete dadandırdım, hatta bugün bir yerden kırk bin sikke miktarı bir büyük lokma tattırdım, bundan sonra ne padişah rüşvet almaktan geri durur, ne de rüşvet ülkesi payidar olur; onlar bizi mülkümüzden nasıl uzaklaştırdılarsa yakında ben de onların saltanattan uzak olmalarına sebep oldum” demiştir. Eserde burada (Âli'den) şu nükte anlatılmıştır: “bu şeytanî tuzağı anlattığı anda bu kırık kalbe şu mana düştü de kendisine şakayla şunu söyleyip şeklini değiştirdim: senin yüce saltanatı rüşvete buluşturmana şaşılmaz ki Osmanlıda bunun temelini atmaya cüret edesin; zira yüce ceddimiz diye övündüğünüz Halid bin Velid ümmet-i Muhammed arasında rüşveti icat etmiştir. Hz. Osman'ın hilafetinde bir şahısla davaya girip halifenin Bilal adlı kapıcısına iki dinar verip beni hasmımdan önce gizlice buluştur dediği sabittir; o ana dek rüşvetin caiz olmadığı ümmet arasında ilk verilen rüşvet o olmuştur. Böyle dediğimde şaşırıp -çok iyi bilirsin- diye bana bakıp başını salladı.” Peçevi bu bahsin sonunda “kısacası Osmanlının bozulmuşluğu o günden beri ortadadır. O tarihte devletin içi dışı hazinelerle dolu olduğu gibi Yedikule hazineleri de dopdoluydu. Ne zaman ki rüşvete başlandı bunca hazine boşalıp devlet fakirleşip halk dağılıp gitti; mamur memleketler bir anda haraba yüz tuttu (Peçevi tarihi, bk. 24a-25a, agy). Ayrıca bk. “Nihat Falay, *Osmanlı'da Tantana ve Rüşvet III. Murat Dönemi*, Başbakanlık Müfettişleri Derneği(www.bmdr.org.tr)”.

⁴ Şemsi Paşa, *Manzum Vikâye tercümesi*, Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, 42 Kon 3553/1, bk. 2a-3a.

toplam 145 beyitlik kısmı çıkarılacak olursa asıl metin 305 beyittir. 20 yaprağa 15 satır halinde kaydedilmiş eserin bilinen nüshaları Konya Bölge ve Edirne Selimiye yazma eser kütüphanelerindedir.⁵ Eserin telif tarihi hatime bölümünde şöyle belirtilmiştir:

Aybına nâzır olmayup fuzalâ

İdeler sâhibine hayr duâ

Bu beyitte geçen *sâhibine hayr* ifadesi ebced hesabıyla eserin telif tarihini 976=1568 olarak vermektedir. Bu tarih, silsilenâmenin sonunda geçen:“*Bu hal ile yaşarken padişah ansızın cennet bağının yolunu tuttu; dünyanın şahı gelip tahta geçti de kaygılı gönüller şenlendi*” ifadesinden de anlaşılacağı üzere Kanuni'nin ölüp II.Selim'in tahta çıktığı tarihin hemen sonrasındır. Bu durumda eserin II.Selim'in tahta çıktığı ilk yılda bir ithaf olarak yazıldığı düşünülebilirse de, eserin sebep-i telif bölümünde böyle bir ifade olmayıp hayır dua almak amacıyla yazıldığı belirtilmektedir. Sebeb-i telif bölümü özetle şöyledir:

“Devlette izzet bulmuş ben fakîr ü hakîr Şemsî yıllarca şeriata hizmet ettim. Beylerbeyliği yapar, gazâlarda hizmet ederdim. Bedî ü beyân okur, halka anlatırdım. Fıkhi çok sever, Bidâye'den ve Vikâye'den bölümler okurdum. Halka makbul olan Hidâye, bana uygun olan ise Vikâye'dir. Vikâye gibi bir metin, Hidâye gibi de bir şerh olamaz. Bu bakımdan halk arasında genç-yaşlı herkesin kolayca okuyup anlaması için üzerime bir borç bilip Vikâye'yi Türkçe nazmettim. Amacımın belâgat olduğunu sanma; muradım dua ve rahmettir.”⁶

Şemsi Paşa'nın bu manzum ve muhtasar tercümesi Ebussuûd Efendi'nin takriz mahiyetindeki mensur fetvasıyla başlar. 17 beyitlik hamdele salveleden sonra, 23 beyitlik vasf-ı ashâb-ı güzîn, 14 beyitlik sebep-i te'lif, 50 beyitlik silsilenâme, 21 beyitlik Kanuni ve 15 beyitlik II.Selim methiyeleri gelir. Daha sonra ilmin fazileti ve İslam'ın esaslarına dair hadis şerhi mahiyetinde toplam 17 beyit tutan dört ayrı manzume gelir. Eserin sonunda da 5 beyitlik hatime bulunmaktadır. 56 bölüm⁷ olan *Vikâyetü'r-rivâye*'den 49 bölüm atlanmış ve sadece İslam'ın şartlarından namaz(taharet ve ezan dahil), zekat, hac, oruçla birlikte av ve hayvan boğazlama bölümleri nazmedilmiştir.⁸ Eserde sırayla tahâret(abdest, gusül, teyemmüm, suların mahiyeti) konusu otuz başlıkla 121 beyitte, salât konusu ezanla birlikte 68 beyitte, zekat bölümü 7, hac 9, savm 23, sayd 38, zebh bölümü de 22 beyitte anlatılmıştır. Anlaşıldığına göre, Hanefi fikhının zincirleme temel eserlerinden olan *Bidâye*, *Hidâye*, *Vikâye* gibi eserleri çok okuyan ve şairlik yeteneği de bulunan Şemsi Paşa, ömrünün sonlarında hoş bir manzum tuhfe bırakıp hayır dua almak istemişi ve böylece bu eserini kaleme almıştır.

⁵ Milli Kütüphane, 42 Kon 3553/1; 22 Sel 2130.

⁶ Şemsi Paşa, *Manzum Vikaye tercümesi*, Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, 42 Kon 3553/1, yk. 2a.

⁷ Bu bölümler sırayla “*tahâret, salât, zekât, hac, savm, nikâh, ridâ, talâk, itâk, eymân, hudûd, sirkat, cihâd, lakît, lakta, âbik, mefkûd, şirket, vakf, bey, sarf, kefâlet, havâle, kazâ, kâdî ile l-kâdî, şehâdet ve ondan rüçû, vekâlet, da vâ, ikrâr, sulh, mudârebe, vedîa, âriyet, hibe, icâre, mekâtib, velâ, ikrâh, hicr, mezûn, gasb, şuf'a, kismet, müzâraat, müsâfât, zebâyah, udhiye, kerâhiyyet, mezûn ahyâ u emvât, eşribe, sayd, rehn, cinâyât, diyyât, meâkil, vesâyâ, hünsâ*” bölümleridir.

⁸ Taharet, namaz, oruç, zekat, hac, zebh bahislerinin yanında onca bahsin atlanıp av bahsinin seçilmesi, Şemsi Paşa'nın tıpkı atalarında olduğu gibi, ava düşkün olması ve doğancılık sanatından anlaması (Peçevi tarihi yk. 24b) ile açıklanabilir.

Şemsi Paşa'nın manzum Vikâye tercümesi Ebussuûd Efendi tarafından incelenerek matla beytinden başlamak üzere 30-40 yerde düzeltmeler yapıp birtakım tavsiyelerle birlikte nazik bir yazıyla Şemsi Paşa'ya iade edilmiştir.⁹

Eserin Mühim İki Vikâye Tercümesiyle Mukâyesesi

Şemsi Paşa'nın manzum Vikâye tercümesi serbest bir tercüme olarak dikkatimizi çekmekte, metnin birebir bir tercümesi olarak gözükmemekte, hatta asıl metinde olmayan ve açıklama gereği duyularak eklenmiş beyitleri ihtiva etmektedir. Bu bahiste, Şemsi Paşa'nın takip ettiği yöntem hakkında bir fikir vermesi bakımından, Şemsi Paşa'nın tercümesiyle eserin Türkçe tercümelerinden ikisi arasında birkaç mukayese yapılacaktır. Seçtiğimiz iki tercümeden birisi 1424'de tamamlanan Balıkesirli Devletoğlu Yusuf'un 6960 beyitlik tercümesi, diğeri de Şemsi Paşa'nın çağdaşı Kurd Muhammed Efendi (ö.1587)'nin mensur tercümesidir. Kurd Muhammed Efendi'nin tercümesi birebir tercüme gibi gözükse de gerekli yerlerde açıklamalar yapılmıştır. Balıkesirli Devletoğlu Yusuf'un 6960 beyitlik tercümesi ise bir serbest tercüme verilebilecek iyi bir örnek olup konuların Arapça ana metinleri verilmeden sadece başlık verilip nazma geçilmiştir. Aşağıda önce *Vikâyetü'r-rivâye*'den rastgele seçilmiş birkaç parça verilmiş, daha sonra önce Şemsi Paşa'nın tercümesi, sonra Devletoğlu Yusuf'un ve daha sonra da Kurd Muhammed Efendi'nin tercümeleri verilmiştir:

Bâbu't-teyemmümi li-muhdisin ve cünübin ve hâyizin ve nüfesâe lem-yakdirû ale'l-mâi li-bu'dihi mîlen ev ekserü ev li-marazın ev berdin ev adüvvin ev ataşın ev ademi âletin

Şemsi Paşa'nın Tercümesi:(Teyemmümün yapılış şekli, alıntılanan metinde yoktur.)

Gusl u abdest lâzım olsa bir er
Su bulunmazise ol teyemmüm ider

Olsa bir mîl irakda ger bir su
Yâ kış olsa yâ hasta yâ adû

Yâ kuyu olsa olmasa âlet
İt teyemmüm ki geçmeye sâat

Bil teyemmüm ki neydüğün biri bak
Yâ kum olsa yâ taş yâhud toprak

İki darb it bular dege elüne
Sür birin yüzüne birin koluna

Böyle anla teyemmümün aslın
Ezber it var Vikâyeden faslın

⁹ Tarih-i Ata, C.4, ss.113-115, İstanbul 1293. (eser beş cilt)

Çün tahâret bu denlû oldı ayân
Gel kitâb-ı salâtı eyle beyân

Devletoğlu Yusuf Tercümesi

(Teyemmüm konusu asıl metin verilmeden, serbest biçimde 105 beyitle tercüme edilmiştir. Aralarda açıklama mahiyetinde ifadeler de görülmektedir. Biz ilk 23 beyti veriyoruz)

Şimdi geldük uş teyemmüm hükmine
Dinle bunda hem şerâat hükmi ne

Su yirinedür teyemmümde türâb
Böyle geldi çün bize Hakdan hitâb

Bir kişi ger kâdir olmasa suya
Kim ala a'zâsını andan yuya

Pes sudan ol mil kadar ayru ola
Yâhûd abdest alıcak sayru ola

Hem ya düşmenden ataşdan korkar ol
Ya'nî kim su almağa bulmaya yol

Bunda abdestsüz cünüb birdür olan
Bunda vâcib pes teyemmümdür hemân

Bir kişi şarda cünüb olsa eger
Hem dahi katı sovkuk olsa meger

Korkar ol sovkuk suyıla gusl ide
Kim ana noksân irişür iy dede

Hem ılıcak su bulunmaz iy ahî
Kim anunla gusl ide hem ol dahi

Pes teyemmüm alıcak olur revâ
Hem namâz kılmak ana olmaz hatâ

Lîk abdestsüz olursa ol eger
Şarda bunun gibi özrile meger

Kim teyemmüm eylemek olmaz revâ
Çünkü ol şarda mukîmdür iy ağa

Pes müsâfirdür olsa câyizdür bu hem
Muhdis olsun yâ cünüb olsun ne gam

Bir kişi su bulmasa düşe ümîd
Âhiri vaktde bulam dirse işid

Su ele girürse hoş abdest ala
Ele girmezse teyemmümle kıla

Yoldaşından bir kişi su bulsa ger
Andan ol suyu dilemedin meger

Ol teyemmüm eyledi kıldı namâz
Ol revâ oldı hemân buldı cevâz

Lîk yigrek oldurur kim iy ahî
Yoldaşından suyu isteye dahi

Virmez ise pes teyemmüm idiser
Su ele girmedi yâ pes nidiser
Bir kişinin kim yükinde suyu var
Anı unıtdı meger ol ihtiyâr

Pes teyemmüm aldı ol kıldı namâz
Çün unıtdı suyunı buldı cevâz

Sonra suyun ansa döndürmez ahî
Gerçi vaktiçinde olursa dahi

Lîk ikinci imâm eydür hemân
Ol namâzı döndüriser bî-gümân ¹⁰

Kurd Muhammed Efendi'nin Tercümesi: (Yukarıdaki asıl metin iki parça halinde çevrilmiştir.)

“Bu teyemmüm abdestsiz kişiye ve dahi cünüb olana ve dahi hayz görene ve dahi oğlan toğurana, bunlar ki suya kâdir olmayalar iraklığından ötri bir mil yer ve mil dahi selâs fersahdur ya'ni dört bin zirâdur eyle olsa fersah on iki bin zirâdur; yâ hastelikden kâdir olmasalar yâ sovuksan kâdir olmasalar yâ düşmenden yâ susuzlukdan yâ çıkaracak esbâb olmamakdan” ¹¹

“ve sünnetühü li'l-mustaykızı gaslü yedeyhi ile'r-resefeyni selâsen kable idhâlihime'l-inâe ve tesmiyetullahi ibtidâen ve's-sivâkü ve'l-mazmazatü bi-miyâhin ve'l-istinşâku bi-miyâhin ve tahlîlü'l-lihyeti ve'l-esâbü ve teslîsü'l-gasli ve meshü külli'r-re'si merreten ve'l-üzneyni bi-mâihi ve'n-niyyetü ve't-tertibü nasse aleyhi ve'l-vilâü”

Şemsi Paşa'nın Tercümesi:

Uykudan tursa bir kimesne seher

10 Manzûm Vikâye Tercemesi, Milli Kütüphane, 60 Zile 256, yk. 11a-11b.

¹¹ Terceme-i Vikâyetü'r-rivâye, Milli Küt., 45 Ak Ze 351, yk. 5a.

Sokmasun ellerin inâya ol er

Yusun üç kere ellerini tamâm
Bile yusun bileklerini müdâm

Evvelâ yu elün di bismillah
Böyle eylerdi ol resûl-i İlâh

Yüzünü burnunu yu su ile pâk
Ba'dezân it dehânuna misvâk

Başuna gûşuna yiter bu su
Bozma tertîbi olmaya kaygu

Kurımadın birisi a'zânun
Birine dahi su koy erkânun

Mazmaza eyle kıl hem istinşâk
Başkaca su ile ale'l-ıtlâk

Farz bir kez yumak üçer sünnet
Sünnetün birisi dahi niyyet

Eyle barmağıla sakala hılâl
Key sakın eyleme burada cidâl

Bir kere cümle başa mesh eyle
O suyile kulaklarını bile

Devletoğlu Yusuf'un Tercümesi(*Bâbu'l-vuzû* diye bir başlığın altına *tahâretün ve abdestün farzın ve sünnetin beyân ıder* diye bir not eklenmiştir.) 39 beyit tutan bu kısmın ilk 13 beytini veriyoruz.

Bir kimesneye ki farz oldu namâz
Diledi kim Hudâya ide niyâz

Hem dahi muhdis ola ger ol zamân
Ya'nî kim abdesti yokdur pes hemân

Kim gerek elbette abdest ala ol
Kim namâz kılmağa andan bula yol

Pes şurû' itdük anun erkânına
Diyelüm bir bir anun erkânı ne

Evvel ol yüzün yumakdur pes ehem
Kolların dirseklerle dahi hem

Başına mesh iden ayağın yuya
Yumağa topukların bile koya

Başınun rub'ına hem mesh eyleye
Farzı meshün ol kadardur neyleye

Andan eksük ider olursa eger
Meshi anun câyiz olmaz iy piser

Bir kişi bir barmağın başına ger
Mesh için kosa dahi çekse meger

Gerçi başun rub'ına mesh itse hem
Meshi anun câyiz olmaz iy hakem

İki barmağıyla dahi tamâm
Ol dahi câyiz degüldür ve's-selâm

Ya'nî böyle olsa mesh itmek revâ
Zîre ol edük gibidür iy ağa

Bir kişi mesh idicek edüğünü
Aldı abdestin tamâm geydi anı ¹²

Kurd Muhammed Efendi'nin Tercümesi:(Aşağıda parantez içindeki yerler asıl metinde olmayıp sünnetle ilgili verilen ek bilgilerdir; parantezden sonraki kısım 12 parça kelime ve ibare halinde çevrilmiş.)

“abdestün sünneti uykudan uyanan kişiye iki elin yumakdur bileklerine dek ya'nî dirseklerin aşağı ucına varınca üç kez ellerin kaba sokmaktan evvel (ve sünnetün lügat ma'nâsı yoldur ve şer'îsi şol görklü yoldur ki ana gideler dîn-i İslâm'da farz olmazsuzın ve vâcib olmazsuzın ve sünnet dahi iki dürlüdür biri oldur ki terk itmekle kerâhet ve isâet olur az günâhla, lâkin azâb olmaz ana sünen-i hidâyet dirler ve dahi sünnet-i müekkede dirler ve biri dahi oldur ki anı işlemek görklüdür ammâ terk olinsa kerâhet ve isâet olmaz ana sünen-i zevâid dirler) ve dahi bismillahi'l-azîm ve'l-hamdü lillahi alâ-dîni'l-İslâm dimekdür ya'nî besme itmekdür ne vechle olursa ibtidâda ve dahi sivâkdur ve dahi ağzın yumakdur üç su ile ve dahi burnunun için yumakdur üç su ile ve dahi sakalın hılâllamakdur ya'nî arasına barmakların sokmakdur ve dahi barmakların hılâllamakdur ve dahi her uzvu üç kez yumakdur ve dahi başına kaplayı mesh itmekdür bir kere ve dahi iki kulaklarına mesh itmekdür başına mesh eylediği su ile ve dahi niyyet itmekdür ve dahi şol Kur'ânda zikr olan tertîbce yumakdur ya'nî evvel yüzün andan ellerin andan sonra başına mesh ve dahi sonra ayaklarını ve dahi vilâdur ya'nî birinin suyu kurumadan birin dahi yumakdur”¹³

Eserin Tertibi ve Muhtevası

Fayda vermek ve ezberlenmek amacıyla, kısaltma ve özetlemeye dayalı bir anlayışla oluşturulmuş olan Şemsi Paşa'nın manzum Vikâye tercümesi yukarıda bahsi geçen iki esere göre ne asıl metnin birebir tercümesi, ne de metnin dışına çıkılıp

¹² Manzûm Vikâye Tercemesi, Milli Kütüp., 60 Zile 256, yk. 14b-15a.

¹³ Terceme-i Vikâyetü'r-rivâye, Milli Kütüp., 45 Ak Ze 351, yk. 2b-3a.

serbestçe tasarruflar uygulanmış bir çevirisidir. Eserde seçme ve özete dayalı bir tasarruf uygulanmakla beraber, metne de mümkün olduğunca sadık kalındığı görülmektedir. Eserde önce ana metinden seçilmiş kısım verilmiş ve ona en yakın tercüme yapılmaya çalışılmıştır. Devletoğlu'nun tercümesinde olduğu gibi, aranılan ana metnin karşılığını bulmak zor olmamaktadır. Tabii, burada ana metinden bir seçmenin yapıldığı ve bunda da en gerekli görülen kısmın alınmaya çalışıldığı, alınmayan kısmın ise genellikle ayrıntı olup meselenin özüne etki etmeyen düzeyde bulunduğu dikkati çekmektedir. Bir de, eserde nazmedilen yedi bölüm içinde taharet, namaz, oruç, zekat, hac ve zebh(kurban) gibi, İslam'ın temel şartları olan bahislerin yanına bir de av gibi, herkese çok da gerekli olmayan bir bahsin konulması Şemsi Paşa'nın hem avcılık sanatında mahir olan sülalesiyle, hem de ava düşkün iki padişaha, Kanuni ve II.Selim'e musahiplik etmesiyle ilgili görünmektedir. Bu manzum tecümede önce, asıl metin kırmızı hatla Arapça, birkaç yerde de Türkçe olarak verilmiş, altında da mesnevi nazım şekliyle serbest biçimde tercümesi yapılmıştır.

Eserin 157 beyitlik giriş kısmı hariç asıl metni:

“Bu makâm abdestün tertîbin ayân ve sünnetlerin beyân eyler inşâallahu taâlâ'l-azîzi'r-Rahmân bi'l-menni ve'l-ihsân. ve sünnetühü li'l-müsteykızı gaslü yedeyhi ile'r-resefeyn, selâsen kable idhâlihime'l-inâe”

Uykudan tursa bir kimesne seher
Sokmasun ellerin inâya ol er

Yusun üç kere ellerini tamâm
Bile yusun bileklerini müdâm

“ve tesmiyetullahi ibtidâen ve's-sivâkü ve'l-mazmazatu bi-miyâhin ve'l-istinşâku bi-miyâhin ve tahlîlü'l-lihyeti ve'l-esâbii ve teslîsü'l-gasli ve meshü külli'r-re'si merreten ve'l-üzneyni bi-mâihi ve'n-niyyetü ve't-tertîbü nasse aleyhi ve'l-vilâü”

Evvelâ yu elün di bismillah
Böyle eylerdi ol Resûl-i İlâh

Yüzünü burnunu yu su ile pâk
Ba'dezân it dehânuna misvâk

Başuna gûşuna yiter bu su
Bozma tertîbi olmaya kaygu

Kurımadın birisi a'zânun
Birine dahi su koy erkânun

Mazmaza eyle kıl hem istinşâk
Başkaca su ile ale'l-ıtlâk

Farz bir kez yumak üçer sünnet
Sünnetün birisi dahi niyyet

Eyle barmağıla sakala hılâl
Key sakın eyleme burada cidâl

Bir kere cümle başa mesh eyle
O suyile kulaklarımı bile

“ve müstehabbuhu’t-teyâmünü ve meshü’r-rakabeti. Vikâye”

Eyle dâyim vuzûyî sağından
Boynuna mesh eyle âşıksen

Müstehab işlesen sevâb olınur
İtmeyen sanma kim azâb olınur

Didi ol Seyyid-i Resûl-i Hudâ
Hâdî-i halk şâh-ı her-dü-serâ

Kişi abdestini alınca tamâm
İtmese zikr-i Hakdan özge kelâm

Kalmayup zerrece gönülde keder
Cümle a’zâsinun günâhı gider

Harekât eyledükçe cümle felek
Yarlıgamak dileye anı melek

“Der-beyân-ı kerâhiyyetü’l-vuzûi fî-hâza’l-bâb”

Bil vuzû içre bu kerâhiyyetdür
Anı terk itmemek kabâhatdur

Nice yir var ki anda avret olur
Ana bakmak dahi kerâhet olur

Ağzunu yüzünü sakın yuyan âb
Tamsa mekrûh olur elündeki kap

Sık burun suyını yesârunla
Suyı ur yüzüne vakârunla

Kelimât eylemek kerâhetdür
Suya bevl eylemek kabâhatdur

“ve nâkızuhu mâ-harace mine’s-sebîleyni ev min gayrihi in-kâne necisen sâle ilâ-mâ-yutahheru ve’l-kay’u demen rakîken in sâve’l-büzâka...”

Yolına toğrı gitmeyenler azar
Zikr olan nesnelere vuzûyî bozar

Nâkızât-ı vuzû dir ehl-i edeb
Şol sebîleyninden gelenlere hep

Yâ necâset yâ kaz çıka tenden

Bozar abdesti sevdüğüm senden

Olsa tenden cerâhati cârî
Ana lâzım vuzûyî tekrârı

Ağzı tolu taâm kussa yâ kan
Ol vuzû lâcerem bulur noxsân

Olsa safrâ yahud uyuşmuş kan
Lâcerem eyler ol vuzûya ziyân

Ağzı tolu kaçan kusarsa bir er
Balgam olursa eylemez o zarar
Zararı yok o balgamun ey dil
Sâid olsun gerekse ol nâzil

Sâid olan bozar vuzûyî tamâm
Böyle buyurdı aradan bir imâm

Savt-ı a'lâyile demâdem dir
Mu'teber ittihâd meclisdir

Böyle dir Hazret-i Ebî Yûsuf
Bunadur rağbet-i Ebî Yûsuf

Sebeb-i kay' tutdı biri delîl
Cem' ider kusduğun kalîl kalîl

Ağzınun tolusu olursa eger
Hâsılı ol hemân vuzûyî bozar

Böyle didi Muhammed-i Şeybân
Mağfîret eylesün ana Yezdân

“ve-mâ leyse bi-hadesin leyse bi-necisin. Vikâye”

Kay olanlar ger olmaz ise hades
Necis olur degildurur o habes

Ya'nî murdârdur sakın ey cân
Zikr olanlarda şol vuzûyî bozan

Bozmayanlar vuzûyî tâhirdür
Mes'ele ehl-i ilme zâhirdür

“ve nevmü muztaciin ve müttekiin ve müstenidin ilâ şey'in lev üzile le-sakata anhu”

Ki yanın yatsa yâ dayansa bir er
Çekseler yasduğun düşerse eger

Uyku hükmin buyurdu ana imâm
Bunlar oldu bozan vuzûyü tamâm

Uykuya varsa kâyim ü kâid
Dahi olursa râki' ü sâcid

Olsa bu hey'et üzre hâb eger
Zarar itmez vuzûya zerre kadar

“ve'l-iğmâü ve'l-cünûnü ve kahkahatü musallin bâliğin yerkeu ve yescüdü”

Ârız olsa cünûn yâ iğmâ
Nakz ider ol vuzûyü bî-pervâ

Kahkaha eylemek vuzûyü bozar
Şol salât içre secde eylerler

“ve'l-mübâşeretü'l-fâhişetü illâ inde Muhammedin rahmetullahi taâlâ aleyh”

Bir yire gelse bir zen ile bir er
Tenleri birbirine degse eger

Aleti bir erün ger itse hurûc
Bozar abdesti ana degse furûc
Buna fâhiş mübâşeret dirler
Şübhesiz bu vuzûyü naks eyler

Böyledür Bû-Hanîfe sanma güzâf
Lîk bunda Muhammed itdi hilâf

“lâ düdetün haracet min cerhin ve-lâ lahmun sakata minhu”

Yaradan kurd çıksa düşse yâ et
Zarar itmez vuzûya bî-illet

Bunu hıfz eyle dâyimâ muhkem
Böyle buyurdu server-i âlem

“ve lâ- messü'l-mer'eti ve'z-zekeri”

Avrata degse ya yapuşa bir er
Zekerine dahi degerse eger

Eylemez zerrece vuzûya zarar
Mezheb-i Şâfîde lîke bozar

“ve farzu'l-gusli'l-mazmazatü ve'l-istinşâku ve gaslü sâyiri'l-beden”

Kâmil ol dinle sözüm ey gâsil
Nice gusl eylemek gerekdür bil

Evvelâ yu elün vir ağzuna su

Sonra çek burnuna ki ıslana mû

Farz oldur ki cümleten a'zâ
Mâ-i tâhirle ıslana ser ü pâ

Şöyle dök suyu ey gözüm nûrı
Kalmaya tende bir yerün kurı

Farz lâzım degildür ey âkil
Bedenin ov-a gitmesün gâsil

“ve sünnetühü en-yağsile yedeyhi ve fercehü ve yüzile necisen in-kâne alâ-bedenihi sümme yetevaddae illâ ricleyhi sümme yüfize'l-mâe alâ-bedenihi selâsen sümme yağsile ricleyhi lâ fi mekânihî”

Elini fercini yusun gâsil
Necsin dahi eylesün zâyil

Alsun abdestini fakîr ü ganî
Sünnet üç kez yumakdurur bedeni

Zikr olanlar tamâm sünnetdür
Bunı terk iden ehl-i bid'atdür

“ve leyse li'l-mer'eti nakzu zafîretihâ ve-lâ bellühâ ize'btelle asluhâ”

Çözmesün saçlarını avratlar
Saç dibine su dökdi ise yiter

Saç dibine eger degerse su
Lâzım olmaz ki ıslana her mû

Gördiler hep yumak meşakkatdür
Didiler avrata bu sünnetdür

“ve mûcibuhu inzâlü meniyyin zî defkin ve şehvetin inde'l-infisâli ve gaybetü haşefetin fi kubûlin ev dübürin ale'l-fâili ve'l-mef'ûli bih”

Tut kulağın bu sözümi dinle
Mûcib-i gusl neydüğün anla

Ger meni gelse hazz ile belden
Vâcib oldur ki gusl idesin

Haşefe gâyib olsa bir yerde
Tutalum avrat ola yâ erde

Eylesün gusl fâil ü mef'ûl
Böyledür şer' böyledür ma'kûl

“ve rü’yetü’l-müstaykızı’l-meniyye ve’l-meziyye ve in-lem-yahtelim ve’nkitâu’l-hayzi ve’n-nifâsi”

Uykudan turduğı gibi bir er
Tomı üzre meni görse eger

İtdügi hâtırına gelmez ise
ihtilâm olduğında bilmez ise

Bunlara emr olındı gusl ideler
Sonradan işlü işine gideler

Bâliğa zen ki kan görse dilâ
Yâ cimâ itse toğursa nisâ

Munkatı olduğında hayz u nifâs
Gusl idüp eylesün Hudâya sipâs

“lâ vat’ü behîmetin bilâ-inzâlin”

Çâr-pâyı bulup bir ehl-i hevâ
Zekerin soksa fercine hâşâ

Girmiş iken zekerine derhâl
Çekse çıkarsa olmasa inzâl

Gusl lâzım degil buyurdı imâm
Lîke zecr olnur o şahsa tamâm

“ve sünne li’l-cum’ati ve’l-îdeyni ve’l-ihrâmi ve arefete”

Cum’a oldukda gusl eyle dilâ
Böyledür sünnet-i Resûl-i Hudâ

Rûz-ı îd olsa gusl sünnetdür
Pâk gusl eylemek saâdetdür

Arafâta azîmet olsa eger
Yâhûd ihrâm giyse hacılar

Sünnet olur kişiye gusl itmek
Arafâta seher turup gitmek

“Bu makâm ol makâmdur ki sularun aksâmın tahrîr ve hem mâ-i mutlak ve mâ-i mukayyed dahi nedür anları takrîr eyler”

Gusle abdeste su gerekdür pâk
Müdrîk ol eyle sözümü idrâk

Mâ-i tâhir ikidurur el-hak
Fukahâ birisine der mutlak
Mutlak oldur ki ola âb-ı revân
Mâ-i bârân ola yâhûd ummân

Biri dahi mukayyed olmuşdur
Müctehidler bu gûne bulmuşdur

Bunlar ey hoca pâk tâhirdür
Bunlarun hâli cümle zâhirdür

Degdi imdi mukayyede nevbet
Yâ ola sirke ol yâhûd şerbet

Bunlar eyler necâseti tâhir
Gusle abdeste su gerek hâzır

*“faslu bi'rün fihâ necisün ev mâte fihâ hayvâne ve'ntefeha ev tefesseha ev mâte
âdemiyün ev şâtün ev kelbün yünzehü küllü mâihâ in emkene ve illâ fe-kadrü mâ-fihâ”*

Yâ koyun yâ köpek yâhûd âdem
Ölse bunlar kuyuda düşdüğü dem

Yâ şişe yâ bedenleri söküle
Çekile cümleten suyu döküle

Cümlesin dökmek olmazise
Şol içinde olan kadar dökeler

“ve fî nahvi hamâmetin ev dücâcetin mâtet fihâ erbaüne ilâ sittîne”

Yâ kebûter yâ tavuk olsa eger
Anun altmış koğa suyun çekeler

“ve fî nahvi fâretin ev usfûretin ısrûne ilâ selâsîne”

Yâ düşen serçe olsa yâ fâre
Çek koğayı otuza dek vara

“ve'l-mu'teberü'd-delvü'l-vasatu ve-mâ-câvezehu uhtesibe bihi”

Delvden de murâd olan cânâ
Vasat ola dimiş-durur ulemâ

Ger olurise nâkıs u fâzıl
Ana göre hisâb ide âkil

*“ve tüneccesü'l-bi'rü min-vakti'l-vukûi in ulime zâlike ve illâ fe-münzü yevmin ve
leyletin in-lem-tentefihi'l-hayvâne ve münzü selâseti eyyâmin ve leyâlîhâ in intefeha”*

Düşse nâgeh kuyuya bir hayvân
Düşdüğü gün bilirse bî-noksân

Ol zamândan olur kuyu murdâr
Böyledür bunda mezheb-i muhtâr

Düşse ölse kuyuya bir hayvân
Ol kaçan düşdi bilmese insân

Ölse ammâ ki şişmese niçedür
Didiler bir günile bir gicedür

Suda şişmiş bulınsa ol ey yâr
Üç gün üç giceden olur murdâr

Ba'zılar mâziye dimiş tâhir
Mehl ol vakt olur ola zâhir

“ve sûrû'l-âdemiyye ve'l-feresi ve küllü me'kûlün lahmehu tâhirün
Pâkdur ağzı yarısı insânun
Dahı eti yenen şu hayvânun

Feresün ağzı yarısı hem cânâ
Pâkdur pâk böyle der ulemâ

Bir taâma düşerse bu nâgâh
Pâkdur itme andan istikrâh

“ve'l-kelebi ve'l-hinzîri ve sibâi'l-behâyimi necisün”
Kelb ü hınzîrun ağzı suyu tamâm
Necisün aynıdur buyurdu imâm

Şol sibâ-ı behâyimün mutlak
Ağzı suyu necis-durur elhak

“ve'l-hirreti ve'd-dücâceti'l-muhallâti ve sibâi't-tuyûri ve sevâkini'l-buyûti mekrûhün”
Kediler yâ gezen tavuklar eger
Nâgehân bir taâmdan yeseler

Bir sudan dahi içseler bunlar
Cümle mekrûh olur dir ehl-i nazar

Yırtıcı kuşların dahi sûri
Böyle mekrûhdur gözüm nûri

“ve'l-humâri ve'l-bağali meşkûkün yetevaddau bihi ve yeteyemmü in udime gayruhu”
Bağal ile hımâr bu sudan
İçse meşkûk bil o suyu sen

Mâ-i meşkûk ol-durur ey yâr
Ki o ne pâkdur ne hod murdâr

Mâ-i meşkûk olursa nitsünler
Hem vuzû hem teyemmüm itsünler¹⁴

¹⁴ Ter ve hurma suyu konusu atlanmıştır.

“Bâbu’ t-teyemmümi li-muhdisin ve cünübin ve hâyizin ve nüfesâe lem-yakdirû ale’l-mâi li-bu’ dihi mîlen ev ekserü ev li-marazin ev berdin ev adüvvin ev ataşin ev ademi âletin”

Gusl u abdest lâzım olsa bir er
Su bulunmazise ol teyemmüm ider

Olsa bir mîl ırakda ger bir su
Yâ kış olsa yâ hasta yâ adû

Yâ kuyu olsa olmasa âlet
İt teyemmüm ki geçmeye sâat

Bil teyemmüm ki neydügin biri bak
Yâ kum olsa yâ taş yâhud toprak

İki darb it bular dege elüne
Sür birin yüzüne birin koluna

Böyle anla teyemmümün aslın
Ezber it var Vikâyeden faslın
Çün tahâret bu denlü oldı ayân
Gel kitâb-ı salâtı eyle beyân

“Bâbu’l-ezân. ve hüve sünnetün li’l-ferâyizi fe-hasbü fî-vaktihâ fe-yuâdu lev-üzine kablehu ve yü’ezzinü âlimen bi’l-evkâti”

Bize şol farz olan salâta müdâm
Sünnet olmuş-durur ezân tamâm

Tez okınsa ezân nice’tsünler
Vakti geldükde avdet etsünler

Vakte âlim gerek müezzinler
Bize böyle buyurdı peygamber

“Bâbu şurûtu’s-salâti hiye tuhru bedeni’l-musallî min-hadesin ve habsin ve sevbihî ve mekânihî ve setrü’l-avretihî ve istikbâlü’l-kıbleti ve’n-niyetü”

Degdi şart-ı salât çün nevbet
Evvelâ eylemek gerek niyet

Tâhir ola beden libâs u beden
Kalka abdest ide salâta hemân

Setr-i avretde eyleme ihmâl
Ka’be semtine eyle istikbâl

Cümle bunlar-durur şurût-ı-salât
Âhiretde bununladur derecât

Kaftanunda necis ola zâhir

Suyıla yu anı ola tâhir

Ger bunda kalursa dahi eser
Virmez ey hâce ol salâta zarar

Ger bulaşsa görünmese murdâr
Üç kerret yu da sık anı tekrâr

Çıkmağa kâyil olmasa esbâb
Bir büyük halıya dökülse şarâb

Yuyalar anı bir iki üç kat
Her birisinde kat' ola katarât

Yunmağa kâbil olmasa ey yâr
Bir akarsuda yata leyl ü nehâr

Böyle emr eyledi bize fukahâ
Böyle yazmış kitâbda ulemâ

Ulemâ rûhı üzre leyl ü nehâr
Rahmet-i Hak hezâr bâr hezâr

Umaram ben kulinadur Yezdân
Rahmetinden birez ide ihsân

“ve'l-avretü li'r-recüli min-tahti sürretihi ilâ-rükbeteyhi ve li'l-emeti mislühü maa zahrihâ ve batnihâ ve li'l-hurreti bedenühâ ille'l-veche ve'l-keffe ve'l-kademe”

Setr-i avret nerededür erde
Nereye farz olup-durur perde
Şöyle geysün libâsını erler
Nâfesinden dizine dek yekser

*Câriye er gibidür anı bil
Cümle a'zâsı zahrı batnı degil*

Hürrenün her yirini avret bil
Lîki yüzi kefi ayağı degil

“Bâbu sıfati's-salâti farzuhe't-tahrîmetü ve hiye kavluhu Allahu ekber ve mâ yekûmu makâmuhu ve hüve şartu indinâ li-kavlihi taâlâ ve zikrû'smi rabbehu fe-sallî ve inde'ş-Şâfiî rahimehu rüknün ve emmâ ref'ü'l-yedi fîhi fe-sünnetün ve'l-kıyâmu ve'l-kirâetü ve'r-rükûü ve's-sücûdü bi'l-cebheti ve'l-enfü bihi uhize”

Nedür ey hâce dinle farz-ı salât
İrmedin bil buları sana memât

Eyle tahrîm ü hem rükû u kıyâm
Hem kırâetle secde subh ile şâm

Ellerin eylemek kulağa yakîn
Didi sünnet-durur Resûl-i emîn

Alnını burnını tamâm yire
Lâyık oldur ki cümleten degire

Çünkü Allahu ekber olmaz edâ
Diye Allahu a'zam u a'lâ

“ve 'l-ka'detü 'l-ahîretü kadre 't-teşehhüdi ve 'l-hurûcü bi-sun'ihî”

Biri sun'ıyla çıkmadur zâhir
Birisi dahi ka'de-i âhir

Ka'de kadar teşehhüd ola tamâm
Böyle der Hazret-i Resûl-i enâm

“ve vâcibühâ kırâetü 'l-fâtihati ve zammü sûretin ve riâyetü 't-tertîbi fîmâ tükerrere ve 'l-ka'detü 'l-ûlâ ve 't-teşehhüdâni ve lafzu 's-selâmi ve kunûtü 'l-vitri ve tekbîrâtü 'l-ideyni ve ta'yînü 'l-ûleyeyni li 'l-kırâeti ve ta'dîlü 'l-erkâni ve 'l-cehrü ve 'l-ihfâü fîmâ yücherü ve yuhfâ. Vikâye”

Vâcibât-ı salâtı dinle dilâ
Ne buyurur Resûl-i her-dü-serâ

Her kaçan kim kişi namâza tura
Okuya fâtihayla bir sûre

Birisi dahi ka'de-i ûlâ
Hem teşehhüd de sünnet oldı dilâ

Vâcibâtun biri de oldı selâm
Burada sanma kim dükendi kelâm

Biri dahi riâyet-i tertîb
Böyle buyurdı ol Resûl-i Habîb

İtse tekbîri rûz-ı îd hatîb
Cümle vâcibdür ide bay u garîb

Cehr ü ihfâ mahallerinde dilâ
Okuyup cehr ü idelüm ihfâ
Eyle ta'dîl cümle erkânı
Böyledür böyle emr-i Rabbânî

“ve sünne gayruhümâ ev nüdibe”

Bunların gayrî cümle sünnettür
Bunları bilmemek cehâlettür

Sünnet ü farz vâcibi tekrâr
Ezber eyle müdâm leyl ü nehâr

Cân kulağıyla dinle gör ki ne der
Bir hadîsinde bize peygamber

Sünnetümi benüm iden ihyâ
Cennet içre benümle bile ola

Var salât içre on iki sünnet
Bil bunu itme hâceye minnet

Kıble semtine dön di bismillah
Umaruz ki kabûl ide Allah

Kaldur iki elün kulağa ilet
İftitâh ile durma tekbîr et

Sağ elün solı üzre bağla dahi
Sonra sübhâneke okı sen ahî

Semiallah dese imâm ey cân
Rabbenâ lek diye imâma uyan

Çün rükû idesin idüp ta'zîm
Di ki sübhâne rabbiye'l-azîm

Secdeye varıcak ganî vü gedâ
Diye sübhâne rabbiye'l-a'lâ

Çün rükû u sücûd ola kat kat
Arada sünnet oldı tekbîrât

“fasl. yeçerü'l-imâmü fi'l-cum'ati ve'l-îdeyni ve'l-fecri ve'ûleyi'l-işâeyni edâen kazâen lâ-gayru”

Cum'a günü vü hem iki bayram
Cehrile okumak gerekdür imâm

Yatsınun iki evvelini müdâm
Cehrile okı böyle didi imâm

Cehrile okı subhile şâmı
Dâyimâ yap yap okı eyyâmı

“ve'l-münferidü huyyire in eddâ ve hâfet hatmen in kazâ”
Yalnız kılsa bir kimesne eger

Yap yap okur dilerse cehr eyler

Münferid ger namâzın itse kazâ
Vâcib oldur ki eyleye ihfâ

“ve edne’l-cehri ismâu gayrihi ve edne’l-muhâfeteti ismâu nefsihi”

Cehr odur ki işide eller
Hem hafî ol ki kendü gûş eyler
Okuduğın işitmese karı
Fâsid olur namâzınun varı

Sağ olanlar namâzı böyle kılur
Hastalar hâli dinle nice olur

“Bâbu salâti’l-marîz. İn teazzere’l-kıyâmu li-marazın hadese kable’s-salâti ev fihâ sallâ kâiden yerkeu ve yescüdü ve in teazzere evmâ bi-re’sihi kâiden ve ceale sücûdehu ahfeza min-rükûihi ve-lâ-yerfeu ileyhi şey’ün li’s-sücûdi ve in-teazzere’l-kuûdu evmâ müstelkiyen ve riclâhu ile’l-kıbleti ev muztaciën ve vechuhu ileyhâ ve’l-evvelü evlâ ve in-teazzere’l-îmâü uhîret ve-lâ-yûmî bi-aynihi ve hâcibeyhi ve kalbihi”

Bir musallî eger olursa alîl
Nice kılsun namâzı öğren bil

Kıl namâzı gezinme âvâre
Kılmayınca halâsa yok çâre

Olduğınca tenünde cân mevcûd
Oturup eyle hem rükû u sücûd

Secdeye dahi olmasan kâdir
Eyle îmâyâ üşte baş hâzır

Yoğise fer oturmağa cânâ
Yatduğun yerden eyle gel îmâ

İtsün îmâyı kişi başıyla
İtmesün gözi ile kaşıyla

Bî-mecâl olsa hasta yâhûd pîr
İtse câyiz namâzını te’hîr

“Cenne ev uğmiye aleyhi yevmen ve leyleten kazâ mâ-fâtehu ve-in-zâde sâaten”

Dinle ey tâlib-i salât u sıyâm
Ne buyurdı Resûl-i fâhr-i enâm

Ansızın olsa bir kişi mecnûn
Ussı gitse yâhûd olup meftûn

Aklı geç gelse başına farzâ

İtmesün ol geçen namâzı kazâ

Bulsa bir günde bir gicede şifâ
Eylesün ol geçen namâzı kazâ

İki gün olsa müddet-i şeydâ
Eyledi Hakk fülân namâzı atâ

Kullarına atâsı çok sultân
Lutfına rahmetine yok pâyân

*“Kitâbü’z-zekât. hiye lâ-tecibü illâ fî-nisâbin havliyyin fâzilen an-hâcetihi’l-asliyyeti
memlûkûn li-milken tâmmen alâ-hurrin mükellefin müslimin”*

Anla ey hâce neydüğünü nisâb
Cümle mâl u menâlün eyle hisâb

İRse akçan sekiz yüze ey cân
Bilmiş ol kim nisâba irdi hemân

Mâlî anun nisâba irmiş ola
Akça bir yıl yanında turmuş ola
Âkil ü bâliğ olsa olmasa kul
Vâcib olur zekâtını vire ol

Yâ ol akçayı bir kişi ala karz
Sâhibi virmedür zekâtını farz

Olsa dînârun erbaîn ey yâr
Olur anun zekâtı bir dînâr

İki yüz dirhem olsa sîmün hem
Vir içinden zekâtı beş dirhem

*“Kitâbü’l-hacc. yecibü alâ hurrin mükellefin müslimin sahîhin basîrin lehu zâdun ve
râhiletün fâzilen lâbüdde lehu minhü ve an nafakati iyâlihi ilâ-hîne avdihi”* (Asıl
metinde savm hacdan önce gelmektedir.)

Hürr olup âkil olsa bir müslim
Âkil ü bâliğ olsa hem sâlim

Mâlî olmayana degildür farz
Gitmek için Hicâza alman karz

Rûz merrelikden artık olsun mâl
Çekmesün güç maîşetinde iyâl

Râhda hem gerekdür emn ü emân
Bulmasun zâd u râhilün noksân

Hacc iden avrat olurise eger
Vâcib olur yâ mahrem ola yâ er

Mâlunı Hak yolında harc eyle
Var edâ eyle farzı hacc eyle

Hâkine sür yüzünü eyle tavâf
Tâ ki âyîne-i dilün ola sâf

Sakla andan lisânunı zemden
Sonra nûş eyle âb-ı zemzemden

Bir kişi dâhil olsa ana hemîn
Eyleye Hak belâdan anı emîn

*“Kitâbü’s-savm. hüve terkü’l-ekli ve’ş-şürbi ve’l-vat’i mine’s-subhi ile’l-magribi
maa’n-niyyeti”*

Savma gel i’tikâdı berk eyle
Ekli vü şürbi vatyi terk eyle

Gün gibi halk içinde oldı ayân
Nass ile sâbit olduğı ramazân

Subhdan tâ varınca ahşama
Savm farz oldı ehl-i İslâma

Giceden kuşluğa varınca tamâm
Niyet eylen oruca didi imâm

Farzdur müslime mükellefe hem
Böyle emr itdi server-i âlem

Niyet olmayıcak amel olmaz
Mü’minün kalbi nûr ile tolmaz
Böyle emr itdi bize fâhr-i enâm
Bir yere cem’ ola namâz u taâm

Yen taâmı namâzı sonra kılun
Sebebi neydüğini sonra bilün

“Kâle’llahu taâlâ men-câe bi’l-haseneti fe-lehu uşrü emsâlühâ”

Hasenâtun birine on didi Hak
Böyle oldı kelâm-ı Hak mutlak

Eyleyüp Hak yolında nefsine güç

Ramazân ayını tutanlar oruç

Altı gün dahi tutsa Şevvâli
Âkıbet gör ne olur ahvâli

Bir hadîsinde didi fahr-i enâm
Tutmuş olur o kişi yılı tamâm

Ramazân otuz ola altı dahi
Var hisâb eyle cümlesin sen ahî

Otuz altının olsa her biri on
Cümlesi olur üç yüz altmış gün

“Kâle ferîdü’dehri vahîdü’l-asr İmâm Gazzâlî aleyhi’r-rahmeti’r-Rabbi’l-müteâl”¹⁵

Kutb-i ekber İmâm-ı Gazzâlî
Ol yüce pâye menzili âlf

Kimiyâ-yı Saâdetinde dimiş
Çok maârif şekerlerini yimiş

Oldı üç dürlü halk içinde sıyâm
Dinle sözüm nereye vardı kelâm

Biri savm-ı avâmm u biri havâs
Birisi dahi oldı hâssu’l-hâss

Bil avâmmı ki kat’ ider harcın
Aç gezer kendü hıfz ider fercin

Hâss oldur ki saklaya özini
Nehy olanlara açmaya gözünü

Dinle imdi ne oldı hâssu’l-hâss
Cümle hâtır kederden ola halâs

Olmaya hâtırında illâ Hak
Zikr ü fikrinde Hak ola mutlak

Hak katında budur sıyâm-ı güzîn
Bize de Hak nasîb ide âmîn

¹⁵ Altı beyitlik bir önceki konuyla birlikte bu bahis ana metinde yoktur.(Kürd Muhammed Efendi tercümesi, agy)

“Kitabü’s-sayd. yahillü saydu külli zî-nâb ve mihleb min kelbin ve bâzin ve nahvihimâ bi-şarti ilmihimâ ve cerhihimâ eyye mevzii minhü ve irsâli müslimin ev kitâbiyyin iyyâhümâ müsemmiyen alâ-mümteniin mütevahhişin yü’kelü ve en-lâ-yüşârike’l-kele’l-muallime kelbün lâ-yahillü saydehu”

Olsa bir yırtıcının azı dişi
Saydı dişiyle tutmak olsa işi
Yâ şu murgun ki ola minkârı
Her ne sayd itse bunların varı

Lîke şartında eyleme ihmâl
Tâ ki sayyâda eti ola halâl

Şart odur ola bunlara ta’lîm
İdeler sayd almağı tefhîm

Bâzun oldur muallimi ey yâr
Çıka elden yine gele tekrâr

Sege ta’lîmi böyle-durur avı
Yemeye üç kerret tutup avı

İsm-i Hakkıla eylesen irsâl
Bu ikisi ne sayd iderse halâl

Şol muallim olan sege mâdâm
Ecnebî seg karışsa oldu harâm

“fe-in ekele minhü’l-bâzî ekle lâ-in ekele minhü’l-kele ve lâ-yetûlu vakafethu ba’de irsâlihi”

Tağda bir saydı urşa bir sayyâd
Remy iderken Hudâyı eylese yâd

Şart odur eglenüp oturmaya
Tâ bulunca o saydı araya

Ger ele girse itmedin ihmâl
Düşmüş ölmüş bulursa yise halâl

Sayda saldukça bâzını sayyâd
İtmese ism-i Hakkı ol dem yâd

Alsa şâhîn şikârını ey yâr
Ol boğazlanmasa olur murdâr

Zikr-i Hakda ger itmese ihmâl
Ölse şahbâz elinde yine halâl

Lîk seg boğsa çıkmasa kanı

Ol mubâh olmadı yimek anı

Zahm-ı segden tende ger ola kan
Yisün anı bizim imâma uyan

“ve lâ-mâ-ekele minhü ba’de terkîhi selâse merrâtin”

Âdetin terk itse bir hayvân
İtse sayd u şikârda isyân

Alsa gitse şikârı bir dereye
Bir yerinden delüp de anı yiye

Artuğmı itün yemen zinhâr
Pâk olmaz ol et olur murdâr

Sanma bu sözlerümde ola yalan
Bunı bilür segi şikâra salan
Bu şikârun dekâyıkı çokdur
Lîke ma’nâ-yı sayd ider yokdur

*“ke-saydin rumiye fe-kutia uzvun minhü le’l-uzvu ve in-kutia eslâsen ev ekseruhu maa
aczihi ev kat’i nısfı re’sihi ev ekserihi ev kaddihi bi-nısfeyni ekle küllihi”*

Çalsa bir saydı tîğile sayyâd
Olsa bir pâre et teninden yâd

Sülüsi olmasa düşen ey yâr
Yemen anı ol et olur murdâr

Yarıdan artık olsa ol düşen et
Yemek için anı kenâra ilet

*“fe-in-remâ sayden fe-remâhu âharu fe-katelehu fe-hüve li’l-evveli ve harüme ve
zamine’s-sânî lehu kîmetuhu mecrühen in-kâne’l-evvelü eshanihi ve illâ fe-li’s-sânî ve
halle”*

Ursa sayyâd tağda bir avı
Avcınun sonra ursa biri dahi

Arariken ölü bulınsa şikâr
Yimesünler anı olur murdâr

Ön uran son urana eylese kîn
Sonra urana itdürür tazmîn

Ön uran kaçmağa komasa mecâl
Sonra ikisi dahi yise halâl

“Ka’be-i şerîf hareminde bir sayyâd sayd eylese nice itmek gerekdür anı beyân ve ne gûne kurbân ider ve ne sadaka eyler anı ayân eyler”(asıl metinde yoktur)

Ka’bede bir kimesne eylese sayd
Kendüye lâzım oldu itmek kayd

Göre saydın anun bir iki emîn
Ne bahâya degerse saydı hemîn

Ala ol kıymet ile bir kurbân
Harem-i muhteremde akıda kan

Sayd ger degmez ise bir kurbân
Sâ’ıla gendüm eylesün ihsân

Budur ahvâl-i sayd ey âşık
Bunı bil ilm içinde ol fâyık

Ben bu saydun dekâyıkın yazdum
Nazar it gör hakâyıkın yazdum

“Kitabü’z-zebâyah. harüme zebîhatün lem-tüzekke ve zekâtü’z-zarûreti cerhun in-kâne mine’l-bedeni ve’l-ihdiyâri zebhun fi’l-halki”

Ya’nî bir kişi tutsa hayvânı
Nice boğazlamak gerek anı

Zebhde evvel ide yâd-ı Hak
Besmelesiz harâm olur mutlak

Sana zebhün nedür diyem aslı
İki olmuş-durur bunun faslı
Birisi zebh-i ıztırârîdür
Birisi zebh-i ihtiyârîdür

İhtiyârî odur bıçağıla
Kese hulkûmı şâh tamarıyla

İztırârî olan olur nâdir
Olmasa zebhine kişi kâdir

Zahm urup besmeleyle yaralasan
Sonra kandan dilerse pâralasan

“ve halle bi-küllî mâ enhere'd-deme ve lev belîtatü ve mirvetü illâ sinnen ve zufren kâyimeyn”

Olsa hayvâna bir kişi kâdir
Olmasa zebh için nacak hâzır

Gam çeküp akmasun gözinden yaş
Bula keskin kamaş yâ keskin taş

Kese hulkûmı akıda kanı
Zebh buldı yerin yi sen anı

Dişüm ile boğazlaram dimeye
Tırnağıyla boğazlayup yimeye

“ve şerata kevnü'z-zâbihi müslimen ev kitâbiyyen zimmiyyen ev harbiyyen ve halle zebîhatühâ ve lev mecnûnen ev imreeten ev sabiyyen ya'kilü lâ zebîhatü vesniyyin ve mecûsiyyin ve mürteddin”

Müslim olmak gerek begüm zâbih
Böyle oldı eimmeye lâyah

Zâbih olursa n'ola harbî hem
Dahi olsun gerek kitâbî hem

Olsa mecnûn u avrat u oğlan
Bunların zebhini yesün yârân

Zebhe lâyük degil-durur zâhir
Nâra hakdur diyü tapan kâfir

Hem şu mürted olan seg-i bî-âr
Bunların zebhi saydı hep murdâr

Çekmesün tığı gerden-i ganeme
Hak diyü secde eyleyen saneme

HÂTİME

Şükür Allaha vü Resûle selâm
Âhire irdi bu huçeste kelâm

İtmesünler hatâlarına nazar
Müctehid de hatâ ider dirler

Kalem-i afvile hatâlarını
Cümle ıslâh ide fakîr ü ganî
Kulun işi hatâ atâ şâhun
Biz günehkâra rahmet Allahun

Aybına nâzır olmayup fuzalâ
İdeler sâhibine hayr duâ

Hatimededen sonra iki sayfa atlanıp sekiz sayfa tutan Şemsi Paşa'nın bir diğer küçük manzumesi olan 102 beyitlik *İtikadnâme* kaydedilmiştir. Manzum Vikâye tercümesi vezninde yazılmış olan *İtikadnâme*'de de kabir, mahşer ahvali, sırat köprüsü vb. konular bir nasihatname uslubu içinde nazmedilmiştir.

KAYNAKÇA

Aktan, [Bilal\(2002\)](#), **Devletoğlu Yusuf un Vikaye Tercümesi**(*inceleme-metin-dizin*), [Atatürk Üniversitesi SBE](#)

[Altunkaynak](#), Nimet(1992), **Devletoğlu Yusuf, Vikaye Tercümesi** (*transkribe-metin*), [Erciyes Üniversitesi SBE](#)

Çelebioğlu, Amil(1998), **Türk Edebiyatında Manzum Dinî Eserler**, Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları, **MEB Yayınları**, ss. 350-360, **İstanbul**.

[Demir](#), Mehmet(1999), **Devletoğlu Yusuf, Vikaye tercümesi**(*metin dil incelemesi*), [Ege Üniversitesi SBE](#)

Ergün, Mustafa(1996), **Medreselerde Okutulan Dersler ve Ders Kitapları**, A.K.Ü. Anadolu Dil-Tarih Ve Kültür Araştırmaları Dergisi, Afyon (<http://www.egitim.aku.edu.tr/moders.htm>)

Hızlı, Mefail(2008), **Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler**, UÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi C.17, S.1, ss. 25-46

Hüseyin Ayvansarayî, **Vefâyât-ı Selâtîn ve Meşâhîr-i Ricâl** (haz. Fahri Ç. Derin, İÜ Edebiyat Fakültesi Yayını, 207 s., İstanbul 1978)

Kallek, Cengiz(1998), TDV **İslam Ansiklopedisi**, C.17, İstanbul 1998.

Levend, A.Sırrı(1972), **Dinî Edebiyatımızın Başlıca Ürünleri**, TDK Belleten, ss.35-80.

Özel, Ahmet(1997), **Hanefî Mezhebi mad.**(literatür), DİA C. 16, ss.21-27

Şemseddin Sami(1306), **Kâmûsü'l-a'lâm**, 4/2873, İstanbul

Şemsi Paşa, **Manzum Vikaye Tercümesi**, Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi,
42 Kon 3553/

www.bmder.org.tr

<http://www.egitim.aku.edu.tr/moders.htm>